

ӘОЖ-327

**ҚАЗІРГІ ӘЛЕМДЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚОЛДАУДАҒЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҰЙЫМДАРДЫҢ РӨЛІ.**

Матыпова Әсем Сержанқызы

Asema2021@mail.ru

Халықаралық қатынастар факультетінің «Халықаралық қатынастар»

кафедрасының 2 курс студенті,

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – Джумадилова Г.М.

Халықаралық құқықтың нормалары мен қағидаттары негізінде халықаралық қатынастар жүйесін ретке келтіру жағдайы ретінде түсінілетін халықаралық құқық тәртібі

халықаралық құқықты іс жүзінде іске асыру және қолдану ретінде халықаралық қоғамдастықтың, ең алдымен жалпыға ортақ бейбітшілік пен халықаралық қауіпсіздіктің ортақ мүдделерін қорғауға бағытталған.

Ядролық және бактериологиялық қарудың пайда болуы және олармен бірге жер бетіндегі тіршіліктің жойылу қаупі соғыс пен бейбітшілік мәселелерінің бүкіл кешенін сыни тұрғыдан қайта қарастыруды қажет етті.

Агрессивті соғысты жоспарлау, дайындау, бастау немесе жүргізу бүгінде халықаралық қауымдастық халықаралық құқық тәртібінің негіздеріне қол сұғатын ең ауыр халықаралық қылмыс ретінде түсініледі.

Мемлекеттердің халықаралық құқықтық тәртіпті сақтауға деген жалпы қызығушылығы Ұжымдық қауіпсіздік жүйесін құруға ықпал етті.

Бейбітшілікті қолдаудағы және халықаралық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі халықаралық ұйымдардың рөлі

Халықаралық құқықтың нормалары мен қағидаттары негізінде халықаралық қатынастар жүйесін ретке келтіру жағдайы ретінде түсінілетін халықаралық құқық тәртібі халықаралық құқықты іс жүзінде іске асыру және қолдану ретінде халықаралық қоғамдастықтың, ең алдымен жалпыға ортақ бейбітшілік пен халықаралық қауіпсіздіктің ортақ мүдделерін қорғауға бағытталған.

Ядролық және бактериологиялық қарудың пайда болуы және олармен бірге жер бетіндегі тіршіліктің жойылу қаупі соғыс пен бейбітшілік мәселелерінің бүкіл кешенін сыни тұрғыдан қайта қарастыруды қажет етті.

Агрессивті соғысты жоспарлау, дайындау, бастау немесе жүргізу бүгінде халықаралық қауымдастық халықаралық құқық тәртібінің негіздеріне қол сұғатын ең ауыр халықаралық қылмыс ретінде түсініледі.

Мемлекеттердің халықаралық құқықтық тәртіпті сақтауға деген жалпы қызығушылығы Ұжымдық қауіпсіздік жүйесін құруға ықпал етті.

Ұжымдық қауіпсіздік дегеніміз-мемлекеттер бейбітшілікке төнген қатерді жою, агрессия актілерінің алдын алу немесе жолын кесу және халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікті қалпына келтіру мақсатында әмбебап немесе аймақтық негізде қолданатын ұжымдық шаралар жүйесі.

Ұжымдық қауіпсіздік жүйесін құрудың негізіне әлемнің бөлінбеушілік қағидаты алынған, оның мазмұны әлемнің барлық мемлекеттері үшін әскери қақтығыстар қаупінен тұрады. Бұл қағидат мемлекеттерден әлемнің кез келген ауданындағы Бейбітшілік пен қауіпсіздіктің кез келген бұзылуына ден қоюды, бейбітшілікке төнген қатердің алдын алу немесе оны жою мақсатында БҰҰ Жарғысы негізінде бірлескен іс-қимылдарға қатысуды талап етеді.

Халықаралық құқықта ұжымдық қауіпсіздіктің әмбебап және аймақтық жүйелері ажыратылады.

Ұжымдық қауіпсіздіктің әмбебап жүйесінің ұйымы БҰҰ болып табылады. Оның басты мақсаты-халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікті қолдау, ол үшін "бейбітшілікке төнген қатердің алдын алу және жою үшін тиімді ұжымдық шаралар қабылдауға және агрессия актілерін немесе бейбітшілікті басқа да бұзушылықтарды басуға және әділеттілік пен халықаралық құқық қағидаттарына сәйкес бейбіт құралдармен жүргізуге, халықаралық дауларды немесе бейбітшілікті бұзуға әкеп соғуы мүмкін жағдайларды шешуге немесе шешуге" уәкілетті (БҰҰ Жарғысының 1-бабының 1-тармағы).

Халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікті қолдау халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған қағидаттары мен нормалары негізінде құрылады және оны БҰҰ Бас Ассамблеясы мен Қауіпсіздік Кеңесі жүзеге асырады, олардың осы саладағы құзыретінің аражігі нақты ажыратылған.

Бұл ретте тек Қауіпсіздік Кеңесі ғана әлемге кез келген қатердің, бейбітшілікті кез келген бұзудың немесе агрессия актісінің болуын айқындайды және халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікті қолдау немесе қалпына келтіру үшін БҰҰ Жарғысының 41-бабына (қарулы

күштерді қолдануға байланысты емес шаралар) немесе 42-бабына (агрессорды басу үшін Қарулы Күштерді пайдалануға байланысты шаралар) сәйкес қандай шаралар қабылдау қажеттігін ұсынымдар береді немесе шешеді.

БҰҰ Жарғысының 41-бабы шеңберінде БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесі 1966, 1968, 1970 жылдары Родезияға, 1977 жылы ОАР-ға (қару-жарақ жеткізуге эмбарго), 1990 жылы Иракқа (экономикалық және қаржылық), 1991-1996 жылдары Югославияға (экономикалық), 1992-1996 жылдары Ливияға (экономикалық және қару-жарақ жеткізу бойынша) және т. б. қатысты бірнеше рет Санкциялар қолданған.

БҰҰ Жарғысының 42-бабы аясында Қауіпсіздік Кеңесі КХДР 1950 жылы 25 маусымда Оңтүстік Кореяға шабуыл жасаған кезде және 1990 жылы Ирак Кувейт аумағын басып алған кезде агрессорды күшпен басу туралы шешім қабылдады.

БҰҰ шеңберінде бейбітшілікті қолдаудың қазіргі заманғы тұжырымдамасы алдын алу дипломатиясы, бітімгершілік, бейбітшілікті қолдау, бейбітшілік құрылысы салаларындағы БҰҰ-ның кешенді рөлінен туындайды.

Превентивті дипломатия Тараптар арасында келіспеушіліктердің туындауының алдын алуға, орын алған даулардың жанжалдарға ұласуына жол бермеуге және олар туындағаннан кейін жанжалдардың ауқымын шектеуге бағытталған іс-әрекеттер ретінде түсініледі. Оның шеңберінде сенімді нығайту жөніндегі шараларды неғұрлым кеңінен пайдалану, әлемге қатерлер туралы фактілер мен ерте ескерту жүйелерін жинау жөніндегі миссияларды құру, БҰҰ қарулы күштерін алдын ала өрістетуге, алдын алу шарасы ретінде қарусыздандырылған аймақтарды пайдалану көзделеді.

Бітімгершілік-бұл негізінен БҰҰ Жарғысының VI тарауында қарастырылған келіссөздер мен басқа да бейбіт құралдар арқылы соғысушы тараптардың келісімге келуіне бағытталған әрекеттер.

Бейбітшілікті сақтау қақтығыстардың алдын алу үшін де, бейбітшілікті орнату үшін де әскери персоналдың көмегімен операцияларды жүргізуді қамтиды.

БҰҰ-ның бейбітшілікті қолдау жөніндегі операцияларын жүзеге асырудың басты шарттары соғысушы тараптардың осындай операцияларға келісімі, олардың тарапынан бітімгершілік күштерге атысты тоқтату және қауіпсіздік кепілдіктері; БҰҰ Бас хатшысы басшылығының иод бітімгершілік операцияларын жүргізуге Қауіпсіздік Кеңесінің шешімі; соғысушы тараптармен келісім бойынша өз әскерлерін жіберуге келіскен елдердің әскери контингенттерін ұсынуы; соғысушы тараптардың толық бейтараптылығы және ішкі істеріне араласпауы негізіндегі әскерлердің іс-әрекеттері болып табылады; БҰҰ – ға мүше мемлекеттердің арнайы жарналар шкаласы бойынша операцияларды қаржыландыру және т. б.

БҰҰ – ның бейбітшілікті қолдау жөніндегі операцияларының екі түрі қалыптасты және дамуын жалғастыруда: қарусыз офицерлерден құралған әскери байқаушылардың миссиялары – "көгілдір береттер" (мұндай миссия алғаш рет 1948 жылы Палестинадағы бітім шарттарының орындалуын бақылау мақсатында өткізілді) және жеңіл атыс қаруымен қаруланған Ұлттық әскери контингенттер құрамындағы бейбітшілікті қолдау жөніндегі күштер - "көгілдір дулыға" (мұндай алғашқы операцияны 1956 жылы БҰҰ-ның Таяу Шығыстағы Төтенше Қарулы Күштері жүргізді).

Жанжалдан кейінгі бейбітшілік-бұл қақтығыстардың қайталануын болдырмау үшін бейбітшілікті нығайтуға және нығайтуға ықпал ететін жанжалдан кейінгі кезеңде құрылымдарды құру және қолдау жөніндегі іс-шаралар.

БҰҰ Жарғысы (VIII тарау) халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікті өңірлік негізде қолдау үшін ұжымдық қауіпсіздіктің халықаралық өңірлік жүйелерін құруға мүмкіндік береді. Бұл ретте мынадай шарттар орындалуы тиіс: өңірлік негіздегі іс-әрекеттер БҰҰ-ның мақсаттары мен қағидаттарына сәйкес келуі, тек жергілікті дауларға қатысты болуы және осы ауданнан тыс шықпауы тиіс; БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің өкілеттіктерінсіз ешқандай мәжбүрлеу әрекеттері жасалмауы керек (аймақтағы Қарулы Күштерді қолданатын әрекеттер БҰҰ Жарғысының 51-бабы бойынша жеке немесе ұжымдық өзін-өзі қорғау құқығын жүзеге асыру тәртібімен жасалған шабуылға тойтарыс беру үшін ғана орын алуы мүмкін). Қауіпсіздік

Кеңесі}); кез-келген аймақтағы мемлекеттер арасында туындайтын барлық жергілікті даулар тек бейбіт жолмен шешілуі керек.; өңірлік негіздегі кез келген іс-қимыл БҰҰ Халықаралық қауіпсіздігінің әмбебап жүйесі шеңберіндегі іс-әрекеттерге қайшы келмеуге тиіс.

Бұдан шығатыны, аймақтық қауіпсіздік жүйелері Бүкіләлемдік әмбебап қауіпсіздік жүйесінің бір бөлігін құрайды.

Ұжымдық қауіпсіздіктің өңірлік ұйымдары Араб мемлекеттері лигасы (АМЛ), са, Америка мемлекеттерінің ұйымы (ОАТ), Солтүстік Атлант Шарты Ұйымы (НАТО), ЕҚЫҰ, ТМД, Ұжымдық қауіпсіздік туралы шарт ұйымы (ҰҚШҰ) болып табылады. Еуропалық Одақтың соңғы сапалы қайта құрылуының нәтижесінде оны жүргізу саласына жалпы сыртқы саясатты және мүше мемлекеттердің қауіпсіздік саясатын қалыптастыру жатқызылды.

ЛАГ, АС, ОАГ, НАТО, ТМД, ҰҚШҰ сияқты өңірлік ұйымдардың құрылтай актілерінде олардың қандай да бір мүшесіне қарсы қарулы шабуыл жасалған жағдайда ұжымдық шаралар туралы ережелер қамтылған. Бұл ұйымдар бейбітшілікті сақтау Күштерін құруға кеңінен жүгінеді. Сонымен, 1971 жылы ЛАГ әр түрлі діни топтар арасындағы қақтығыстарды тоқтату үшін Ливанда ("жасыл дулыға") арабаралық бөліну күштерін құрды. 1981 ж. Африка бірлігі ұйымы (2002 жылы құрылған АС предшественник) Чадтағы топтар арасындағы келісімнің орындалуын бақылауға арналған африкааралық бейбітшілік күштерін құрды.

ЕҚЫҰ шеңберіндегі ұжымдық қауіпсіздіктің құқықтық негізі: 1975 ж.ЕҚЫҰ-ның қорытынды актісі, Белградта (1977), Мадридте (1980), Венада (1989) қабылданған ЕҚЫҰ-ның қорытынды құжаттары, "Хельсинки – 2" Құжаттар пакеті (1992) және Будапештте (1994), оның ішінде қауіпсіздіктің әскери-саяси аспектілеріне, дағдарысқа қарсы тетіктерді құруға және ЕҚЫҰ мүшелері арасында да, ЕҚЫҰ-ға мүше кез келген мемлекеттің ішінде бейбітшілікті қолдау жөніндегі операцияларды жүргізуге ЕҚЫҰ шеңберінде Приднестровьедегі, Таулы Қарабақтағы, Шешенстандағы, Абхазиядағы, Грузиядағы бақылаушылар топтары және Албаниядағы бейбітшілікті қолдау жөніндегі күштер бітімгершілік сипаттағы операциялар жүргізді.

ТМД Жарғысы, 1992 жылғы 15 мамырдағы Ұжымдық қауіпсіздік туралы шарт, 1992 жылғы 20 наурыздағы ТМД-да бейбітшілікті қолдау жөніндегі әскери бақылаушылар топтары мен ұжымдық күштер туралы Келісім, оған үш Ташкент ХАТТАМАСЫ және т. б. ТМД шеңберіндегі ұжымдық қауіпсіздіктің құқықтық негізі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. https://studme.org/68400/pravo/rol_mezhdunarodnyh_organizatsiy_podderzhanii_mira_obespechenii_mezhdunarodnoy_bezopasnosti
2. <https://isfic.info/pravov/rosp147.htm>